

Наталія Матвеєва,

кандидат педагогічних наук, доцент,
ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника»
(м. Івано-Франківськ)

Natalia Matveeva,

Candidate of Pedagogics, assistant professor,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk)

УДК 37.011.31:371.14

ЕКОЛОГІЧНЕ ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ГІРСЬКИХ ШКІЛ**ECOLOGICAL EDUCATION OF JUNIOR
SCHOOLCHILDREN IN MOUNTAIN SCHOOL**

У статті розкривається зміст, основні завдання та компоненти екологічної освіти учнів початкових класів, які живуть в гірській місцевості. Висвітлюються проблеми екологічної освіти в гірських шкіл, намічено шляхи поліпшення екологічної освіти.

Ключові слова: природа, екологічна освіта, комунікації, міграція населення, навколишнє середовище, гірський район.

The article reveals the contents, main tasks and the components of ecological education of primary school pupils, who live in a mountain district.

It highlights the problem of ecological education in mountain schools, outlines the ways of improving the ecological education.

Key words: nature, ecological education, communication, population migration, mountain environment, mountainous region.

В статье раскрывается содержание, основные задачи и компоненты экологического образования учащихся начальных классов, живущих в горной местности. Освещаются проблемы экологического образования в горных школах, намечены пути улучшения экологического образования.

Ключевые слова: природа, экологическое образование, коммуникации, миграция населения, окружающая среда, горный район.

Постановка проблеми. Основою усіх благ, джерелом здоров'я і духовного багатства людини є природа. Проблема формування ціннісного ставлення до природи все більше привертає увагу вчених, методистів, учителів, вихователів, батьків. У чому ж полягає суть екологічного виховання і чи потрібно це початковій школі?

Вагомість екологічного виховання у сучасному світі переоцінити неможливо. Проблемою екологічного виховання педагогі почали займатися ще у ХІХ столітті. Так, зокрема, видатний педагог К.Ушинський у книгах «Рідне слово», «Дитячий світ» наголошував на виховному впливі природи на душі дітей, її особливому значенні у розвитку мислення, пам'яті та уваги.

Не втратила означена проблема своєї ваги і сьогодні, у третьому тисячолітті. Так, нині освітньо-виховна система не забезпечує адекватного суспільним потребам розвитку та соціалізації своїх вихованців, що, своєю чергою, негативно позначається на якості суспільного поступу країни. Тому потреба усвідомлення людьми гармонійного зв'язку з природою, шанобливого ставлення до довкілля та примноження її багатств залишається такою ж вагомою.

На наш погляд, особливого значення набуває означена проблема у вихованні підростаючої молоді, що мешкає у гірській місцевості. З одного боку, діти зростають під впливом гірського середовища, від народження вбираючи все те найкраще, що дає природа гірського краю. З іншого – основним завданням управління школою стає створення належних умов, надання педагогічної підтримки у самовизначенні, культурній самоідентифікації та самореалізації вихованців. Практика засвідчує, що за наявності гострої потреби у посиленні екологічної спрямованості навчання та виховання у змісті діяльності керівників шкіл, і, зокрема гірських, питання стратегії й тактики досягнення основної мети (виховання екологічно свідомої особистості) не займають належного місця. А тому вважаємо, що проблема вивчення життя і розвитку особистості в умовах гірського середовища є актуальною.

Мета статті. Обґрунтувати зміст, завдання та складові екологічного виховання молодших школярів шкіл гірської місцевості; накреслити основні шляхи підвищення його ефективності на сучасному етапі.

Виклад основного матеріалу. Екологічне виховання – систематична педагогічна діяльність, спрямована на розвиток в учнів екологічної культури. У більш широкому контексті екологічне виховання – безперервний педагогічний процес, що не має завершених часових меж, а поступово переходить з однієї стадії в іншу і спрямовується на усвідомлення учнями морально-етичних норм та правил суспільства стосовно природи, формування ціннісної

сфери особистості, моральних переконань про необхідність шанобливого ставлення до усього живого та власної відповідальності за майбутнє довкілля. Метою екологічного виховання є формування в особистості екологічної свідомості і мислення, причому передумовою цього є екологічні знання, наслідком – екологічний світогляд [1, с.114]. На основі екологічного мислення і свідомості формується екологічна культура, яка передбачає глибокі знання про навколишній світ, відповідальне ставлення до природи, уміння вирішувати екологічні проблеми, безпосередню участь у природоохоронній діяльності.

З іншого боку, екологічне виховання – складова етичного виховання, а тому слід під ним розуміти єдність екологічної свідомості дітей та їх поведінки, гармонійної з природою. Екологічна поведінка складається з окремих дій, а також ставлення дитини до вчинків, що впливають на її мету і мотиви. Сутність екологічного виховання складає екологічна свідомість і екологічна поведінка. Остання ж формується роками і, як засвідчує практика, переважно в позаурочній діяльності. У цьому сенсі головну роль відіграє психологічний аспект, що включає:

- а) розвиток екологічної свідомості;
- б) формування відповідних потреб, мотивів, настанов особистості;
- в) вироблення етичних, естетичних почуттів, навичок і звичок;
- г) формування мети екологічної діяльності та ін. [4, с.17].

Загалом ці та інші фактори узалежнюють ефективність екологічного виховання від вікових особливостей дітей.

Екологічна культура – це спосіб адаптації людини до змінних умов довкілля, що ґрунтується на історичному досвіді доцільної взаємодії зі світом природи, забезпечує гармонійне співіснування з довкіллям і виявляється у вигляді інтуїтивних та наукових знань і способів практичного засвоєння моральних норм, ціннісних орієнтацій та культурних традицій [2, с.41].

Однак доречно наголосити, що якість освіти в гірських школах не найкраща. Це, своєю чергою, пояснюється тим, що під впливом економічних змін сьогодення школи гірської місцевості не завжди відповідають загальноприйнятим санітарно-гігієнічним нормам, мають належне матеріально-технічне забезпечення. З іншого боку, освіта в такій місцевості повинна відповідати запитам і потребам даного регіону. У зв'язку з цим організація екологічного виховання молодших школярів гірських шкіл має, на наш погляд, і певні переваги, як-от:

- систематичне вивчення та дослідження стану навколишнього гірського середовища науковцями;
- близькість розташування до природи, тісний контакт із нею;
- тісний зв'язок праці та навчання молодших школярів (народні ремесла, робота в господарстві, лісництво, садівництво та ін.);
- збереження народних традицій, шанобливе ставлення до звичаїв народу; їх відтворення у родинах учнів та ін.

Тому вважаємо, що головним завданням навчання і виховання підростаючого покоління у сучасних школах гірської місцевості є:

- 1) формування системи наукових знань, спрямованих на пізнання процесів і результатів взаємодії людини і природи;
- 2) виховання відповідального ставлення дітей до природи як національної і загальнолюдської цінності;
- 3) формування у молодших школярів готовності до природоохоронної діяльності.

Слід сказати, що молодший шкільний вік сприятливий для розвитку в учнів основ екологічної культури. Самою природою обумовлене соціальне призначення дитинства – адаптація дитини до природи і навколишнього середовища, здатність брати відповідальність за свої вчинки перед людьми, рослинним і тваринним світом. Початкова школа уможливує формування пізнавального потенціалу екологічних знань для подальшого його використання; сприяє вихованню особистості з чітким усвідомленням місця людини у довкіллі через ознайомлення з рослинним і тваринним світом тощо. У дітей з 6 до 12 років розвивається уява, формується пізнавальна активність, творче мислення і самостійність, уміння спостерігати й аналізувати явища, робити порівняння, узагальнення, з'являються нові інтереси. Особлива емоційність і чуттєвість учнів молодшого шкільного віку підвищує зацікавленість дитини до себе, людей, природи, що є першоосновою екологічного виховання у цей період.

Наші спостереження свідчать про те, що діти, які зростають у гірській місцевості, з ранніх років привчаються до праці серед природи (у саду, на городі, у лісі); знайомляться з тваринами і рослинами своєї місцевості; оволодівають навичками тих ремесел, якими займаються їхні батько, дідусь, мати. Цим дітям притаманні такі риси, як: наполегливість, самостійність, працелюбність, чуттєвість, чуйність, відповідальність. Здавалося б, це справжні діти гір, яким властиві духовне спілкування з природою, розуміння її та бажання примножити. Проте на фоні таких позитивних характеристик, на жаль, присутня й певна недорозвинутість та відсталість. А тому головною метою навчання й виховання молодших школярів гірських регіонів виступає всебічний розвиток особистості, здатної реалізувати себе у подальшому житті, свідомої та культурної, яка прагне збагачувати й примножувати багатства рідного краю, народу.

У сучасній педагогіці екологічне виховання представлене у трьох напрямках:

1. Створення нового курсу, не дотичного до природознавства (досвід Л.Н.Єрдакова).
2. Посилення екологічної спрямованості вже існуючих підручників з природознавства.
3. Створення авторських програм і підручників (А.Плешанов).

Своєю чергою, зміст екологічного виховання передбачає розкриття наступних положень:

- світ природи – середовище перебування людини, яка має бути зацікавлена в збереженні його цілісності, чистоти, гармонії;
- осмислення екологічних явищ, уміння робити висновки стосовно стану природи;
- естетична краса природи сприяє формуванню моральних почуттів обов'язку і відповідальності за її збереження, спонукає до природоохоронної діяльності;
- розуміння наслідків тих чи інших дій людини у довкіллі.

У нашому випадку означена проблема постає особливо гостро, позаяк людська діяльність у гірських регіонах має чимало недоліків. Так, приміром, останнім часом все більше спостерігаємо продаж земель у Карпатах та переїзд місцевого населення у міста. Це може призвести до втрати і повного забуття тих традицій і звичаїв українців, які віками свято зберігалися нашими предками. З іншого боку, повне панування людини над природою (вирубання лісів, видобуток земельних ресурсів тощо) можуть призвести в майбутньому до невиваженого – екологічної катастрофи. А тому екологічна освіта в школі, й зокрема гірського регіону, повинна сприяти розширенню обсягу знань про довкілля та сучасні проблеми; поповненню теоретичних знань та формуванню практичних умінь молодших школярів шляхом залучення їх до різного виду діяльності, що має екологічне спрямування, на уроках та в позаурочний час; формуванню екологічного світогляду особистості у ході еколога-краєзнавчої роботи. На нашу думку, труднощі і характерні особливості життя в гірській місцевості потребують детального вивчення.

Основними шляхами реалізації екологічного виховання молодших школярів є:

- 1) навчання (формування екологічної свідомості, культури, естетичних смаків та світогляду);
- 2) виховна робота (просвітницька – бесіди, лекції, участь у гуртках, КВК, подорожах, екскурсіях; практична – озеленення);
- 3) науково-практична діяльність (ігрові методи, проектна діяльність, пошукова);
- 4) міждисциплінарний підхід [3, с.46].

Водночас зауважимо, що ефективне екологічне виховання передбачає:

- а) оптимізацію змісту неперервної екологічної освіти, висвітлення екологічних питань у процесі вивчення окремих предметів;
- б) створення у школах гірських регіонів належної навчально-матеріальної бази (живих кутків та куточків охорони природи);
- в) удосконалення форм і методів екологічного виховання, активне залучення молодших школярів до природоохоронної роботи;
- г) формування мотивів відповідального ставлення до природи, прагнення глибше її пізнати, примножувати її багатства.

Результатом екологічного виховання має бути сформована екологічно культурна особистість, якій властиві глибокі знання про навколишній світ, світоглядні ціннісні орієнтації щодо природи та свого здоров'я, набуття умінь і досвіду вирішення екологічних проблем, безпосередня участь у природоохоронній діяльності, передбачення можливих негативних наслідків природоперетворювальної діяльності та ін.

Висновки і перспективи подальших досліджень. В умовах глобалізації суспільного розвитку зростає потреба в активних, конкурентноспроможних, толерантних особистостях. Провідну роль у вихованні дітей, і особливо, гірської місцевості, відіграє школа. На часі – виховання особистості, екологічно свідомої та культурної, здатної до примноження багатств рідного краю. А задля цього необхідно обмежити вплив людини на природні ресурси гір, оснастити школи висококваліфікованими кадрами, створити сприятливі умови для навчання і виховання дітей. Серед основних завдань: формування у школярів цілісної картини навколишнього світу, ознайомлення із взаємозв'язком життєдіяльності людини і природи; створення умов для формування екологічної свідомості і мислення школярів; виховання шанобливого ставлення до традицій і звичаїв нашого народу. Це, своєю чергою, сприятиме вихованню нової людини третього тисячоліття, яка завжди пам'ятатиме: «Природа – це один із вічних світів, який є прекрасним, радісним і який ми не тільки можемо, а й повинні зробити ще прекраснішим і радіснішим для тих, хто після нас житиме в ньому» (Л.Толстой).

1. Волкова Н.П. Педагогіка: Посібник / Н.П.Волкова. – К.: «Академія», 2003. – 576 с.
2. Іванова О. Формування екологічної культури / О.Іванова // Початкова школа. – 1998. - № 8. – С. 40 – 42.
3. Луц О.Н. Проект «Радуга» («Единство разума и сердца»). Экологическое воспитание учащихся начальных классов / О.Н.Луц // Початкове навчання та виховання. – 2010. - № 24 (244) серпень. – С. 43 – 51.
4. Пономаренко Л.В. Екологічне виховання молодших школярів у процесі навчання / Л.В.Пономаренко. – Х.: «Основа», 2009. – 143 с.